

GEÇMİŐTEN GELECEĐE
HER YÖNÜYLE
KAĞIZMAN
SEMPOZYUMU

"24-26 Mayıs 2012"

Editör: Dr. Alpaslan YÜCE

2012
ANKARA

FÜTÜVVET-AHİLİK ANLAYIŞLARI VE BU ANLAYIŞLARIN ŞAİR HIFZI ÜZERİNDEKİ YANSIMALARI

Öğretim Görevlisi Cemal İŞİK¹

¹Kafkas Üniversitesi İ.L.B.F Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Bölümü Hukuk Anabilim Dalı,
marcom@mynet.com

ÖZET

İslam'ın ilk asırlarında ortaya çıkan, daha çok genç kuşakları çeşitli yönleriyle yetiştirmeyi amaçlayan fütüvvet anlayışı, Anadolu Selçuklularıyla birlikte dönemin sosyal, ekonomik ve kültürel koşullarına göre gelişmiş, mutasavvıfların katkılarıyla daha derin ve gerçek bir mana kazanarak; Ahilik anlayışı haline dönüşmüştür. Fütüvvet-ahilik anlayışları, yüzyıllar boyunca Müslüman Türk Milleti'nin bütün sosyal hayatını düzenleyen pragmatik bir sosyal etik değerler sistemini ortaya koyarak; Müslüman Türk Milleti'nin milli karakterinin şekillenmesinde, belirleyici unsurlar olmuşlardır. Her ne kadar, geleneksel dünya değerlerinden ve kurumlarından kopma ile birlikte günümüz modern dünyasında geleneksel fütüvvet-ahilik anlayışının varlığından söz edilemese de; onun bazı ilkelerinin, Müslüman Türk Milleti'nin milli, ahlaki ve dini anlayışında varlığını sürdürdüğü söylenebilir.

Bu çalışmada, yaklaşık bin yıldır Müslüman Türk kültür ve medeniyetinin gelişmesi ve yaygınlık kazanmasında önemli işlevler üstlenmiş olan bu geleneksel anlayışların, 1893-1918 yılları arasında yaşamış olan Kağızmanlı Şair Hıfzı'nın sosyal, siyasal, kültürel, dini ve edebi hayatına nasıl bir etki yaptığı örneklerle ortaya koyulmaya çalışılacaktır.

Anahtar Kelimeler: Ahilik, Fütüvvet, Kağızman, Şair Hıfzı.

TURKISH-ISLAMIC GUILD CONCEPTS AND THEIR EFFECTS ON POET HIFZI

ABSTRACT

Turkish-Islamic guild concept, emerging at the first centuries of Islam and aiming at guiding especially younger generations from various aspects has improved with regard to that period's social, economic and cultural conditions under Anatolian Seljuks, and it has converted into ahi community concept by getting a more profound and substantial signification with sufis' contributions. Turkish-Islamic guild concepts have become indicative constituents for taking shape of national character of Muslim Turkish nation, by setting forth a pragmatic and social ethical values system, arranging all the social life of Muslim Turkish nation during centuries. Even though the existence of the traditional Turkish-Islamic guild concept is not mentioned on modern world because of dissociation from traditional values and foundations, it can be said that its some principles are carried on the national, moral and religious sensibilities of Muslim Turkish nation.

In this study, it will be tried to reveal together with references that how these traditional concepts, undertaking significant functions on improving and gaining wide currency of Muslim Turkish culture and civilization for almost a millenium have an effect on social, political, cultural, religious and literal life of Poet Hıfzı from Kağızman(1893-1918).

Key Words: Ahi Community, Turkish-Islamic guild concept, Kağızman, Poet Hıfzı.

1. Fütüvvet, Feta, Fityan ve Fütüvvetname Kavramları

Arapça kökenli ve feta kelimesi ile aynı kökten gelen fütüvvet dar anlamda; kerem, seha ve cömertlik bir başka deyişle; eli açıklık, gözü tokluk, vergililik ve yiğitlik gibi anlamlara gelmektedir. Geniş anlamda ise cömertlik, başkalarının iyiliğini kendinden önce görmek, feragat ve fedakârlık, felaket karşısında metin ve ağırbaşlı olmak, başkalarının kusurlarını bağışlamak, mala, cana, onura el ve dil uzatmama gibi iyi huylara sahip olmayı ifade eden, ahlaki bir terimdir.

Çoğul olarak fityan anlamına gelen feta ise bir Arap'a göre, insanın ulaşabileceği en yüce merteye olarak görülmektedir. İyi, olgun ve huyları herkesçe beğenilen kişi demek olan, eli açıklık, güven vericilik, alçak gönüllülük, doğruluk, iyilikseverlik gibi mezzetleri bulunan fetalar, eski çağlardan beri saygıdeğer kişilerdir.¹

Fütüvvet terimi, ilk başlarda gençlerin muhtaç olduğu bir disiplini ve ahlaki değerler sistemini tanımlamak için kullanılmıştır. Teşkilatlanma süreciyle birlikte özellikle ticaret ve sanat erbapları arasında yaşayan bir "gençlik ülküsü" halini almıştır.

Abdülbaki Gölpınarlı'ya göre esnaf teşkilatı ile bunların uymaları gereken usul ve esaslardan bahseden yazılı eserlere ise "fütüvvetname" denilmiştir. Böylece "fütüvvet" teriminin anlam ve içeriğinde bir genişleme meydana gelmiş; sadece tasavvufi anlamda değil, ekonomik anlamlarda da kullanılan bir sözcük halini almıştır. Fütüvvet ehline göre mürüvvet; fütüvvetin esasını oluşturur. Fütüvvet ise mürüvvetin sonudur. Bu açıdan her mürüvvet ehli, fütüvvet sahibi değildir. Fakat her fütüvvet ehli, mürüvvette en ileri dereceye varmıştır.²

2. Fütüvvetin Amacı ve Doğuşu

İslam öncesi dönemde ve İslam'ın ilk devirlerinde genç, yiğit, güçlü, eli açık gibi hasletleri kendilerinde barındıran kişiler bir birlik halinde bulunmuyorlardı. İslamiyet'ten önce ve İslamiyet'in ilk dönemlerinde de fetalar, toplumda tek tek biliniyorlardı. Bu bağlamda İslamiyet'ten önce Hatem-i Tai misafirlerini iyi ağırlaması, onlara at, deve gibi hediyeler vermesi bakımından; İslamiyet'in ilk yıllarında da Ali b. Ebu Talib, yiğitlik ve savaçılık gibi özellikleri bakımından feta tipinin toplumdaki temsilcileri olmuşlardır.³

İslamiyet'in ilk yıllarında fetalığın fikri ve ahlaki açıdan gelişmesinde, Kur'an-ı Kerim'in mesajlarının yanı sıra Emeviler döneminde İslam Dünyasında ortaya çıkan sosyal ve siyasi çalkantıların önemli tesirleri olmuştur. İslam âleminin içine düştüğü sosyal ve siyasi bunalım, tasavvuf ekseninde fütüvvet hareketinin de ortaya çıkmasına zemin oluşturmuştur. Tirmizi, Cüneyd-i Bağdadi ve İbn'ül Arabi fütüvvet konusunu ilk inceleyenler mutasavvıflar olarak sayılabilir.⁴

Fütüvvet araştırmacıları ve âlimleri, fütüvveti bir ağaca benzetmişlerdir. Bunlara göre fütüvvetin kaynağı, yaratının sıfatıdır. Budakları enbiya sıfatı, sıdk-u safa'dır. Yaprakları evliya, yemişleri ise müminler sıfatıdır. Köklü tevhit ve ihlâs, yani birlik ve samimiyettir.

Fütüvvetin özünü, büyük mutasavvıflar, kendini değil, Hz. Muhammed (s.a.v.) gibi halkı düşünmek, halkın derdiyle dertlenmek, kusur ve ayıpları örtmek, eline geçenle elinden çıkkanı bir görmek, kimseye düşman olmamak, kimseden mürüvvet ve insaf beklememek, fakat herkese karşı mürüvvet ve insaf sahibi olmak, iki âlemde de geçmektir, diye söylemişlerdir.

Bu yaklaşımları peygamberler örneğinde özetleyen Sülemî, fütüvveti peygamberlerle ve dört halife ile özdeşleşen, ahlâki ilkeler diye açıklamış; fütüvvetin kapsam alanının genişliğine dikkat çekmiştir. "Kitâbü'l-Fütüvve"sinde fütüvvet hakkındaki değerlendirmelerini sürdüren es-Sülemî, fütüvvetin esasını; Allah'ın emirlerine uymak, ibadetleri en güzel şekilde gerçekleştirmek, her türlü kötülüğü bırakmak, zâhiren ve bâtinen/gizli ve açık ahlâkın en güzeline sarılmak olarak sıralamaktadır.

Franz Taeschner'e göre ise fütüvvet, Ortaçağ İslam medeniyetinin sosyal bir tezahürü geliştirip olgunlaştırmasıyla şu şekilde ortaya çıkmıştır.⁵

"Bu çeşit teşkilatlar erkek topluluklarının tipik örneklerini teşkil ederler ve etnoloji, bunlara beşeri kültür hayatının her sahasında pek çok örnek verilebilir. Erkek topluluklarının pek çoğunda olduğu gibi; fütüvvetin doğuş sebebi de; cemiyet içindeki erkeklerin bir araya gelme, topluluk güdüsüdür ve bu çeşit camialarda hakim olan ideal arkadaşlıktır; başka bir deyişle gaye beraber olmaktır. Buna benzer diğer bütün teşkilatlarda olduğu gibi, burada da ana gaye; diğer bazı dini ve ahlaki ikinci derecedeki hedeflerle örtülmüştür. Ancak, bu ikinci derecedeki hedefler fütüvveti, ana gayeleri

¹ Cemal Anadol, *Türk-İslam Medeniyetinde Ahilik Kültürü ve Fütüvvetnameler*, T.C Kültür Bakanlığı, Ankara, Yorum Matbaası, 2001, s.1.

² Abdülbaki Gölpınarlı, *İslam ve Türk İllerinde Fütüvvet Teşkilatı ve Kaynakları*, İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Yayınları, İstanbul, s.6., Aktaran: Cemal Anadol, *Türk-İslam Medeniyetinde Ahilik Kültürü ve Fütüvvetnameler*, T.C Kültür Bakanlığı, Yorum Matbaası, 2001, s.2.

³ Neşet Çağatay, *Ahilik Nedir?*, Ankara, Kültür Bakanlığı Yayınları, 1990, s.4.

⁴ Ahmet Kal'a, "Fütüvvet ve Ahiliğin Doğuşu", *Türk Dünyası Araştırmaları Dergisi*, 1990, s. 273.

⁵ Anadol, *Türk-İslam Medeniyetinde Ahilik Kültürü ve Fütüvvetnameler*, s. 5.

başka olan diğer bazı sosyal kuruluşlarla birleştirir. Fütüvvetin ana gayesi ile ikinci derecedeki hedefleri arasındaki münasebetin nasıl ve ne derecede olduğu sorusu, fütüvvetin esas problemini ortaya çıkarır.”

Özetle fütüvvet; bir kimsenin başkalarının hak ve menfaatlerini kendi hak ve menfaatlerinden üstün tutması, başkalarının yapıp ettiklerine katlanması, başkalarının hatalarını görmezlikten gelmesi, özür dilemeyi gerektirecek davranışlarda bulunmaması, kendini aşağılarda başkasını ise yükseklerde görmesi, sözünde durup sadakat göstermesi, kendini başkalarından üstün saymamasıdır. Bu yüzden fütüvvet; güzel ahlâk, terbiye ve nezaket olarak nitelendirilmiştir. Süfîler temel ahlâkî değerleri en önemli faziletleri fütüvvet kelimesine yükleyerek onu tasavvufun temel kavramlarından biri haline getirmişlerdir.

Fütüvvetin esası ve önemi fedakârlıktır. Öyle bir fedakârlık ki ziyafet verildiği zaman mahalledeki köpeklerin bile doyurulması bir karıncanın bile incitilmemesi gerektiği belirtilerek bu fedakârlığın sevgi ve merhametin insanlar gibi hayvanları da kapsayacak şekilde geniş tutulması gerektiği düşünülmüştür.

Kişinin toplumsal yaşam içerisinde davranışlarını düzenlemek, kültürlerini korumak ve geliştirmek amacıyla mutasavvıfların önderliğinde, bir dizi sosyal ve ahlaki kurallar tespit edilmiştir. Bu kurallar daha sonra “fütüvvetname” denilen yazılı belgelere aktarılarak, kayıt altına alınmış ve böylelikle de bütün topluma mal olacak fütüvvet ilkeleri ortaya çıkmıştır. Bu ilkeler şöyle sıralanabilir:

- a) Hayâ sahibi olmak gerekir. Çünkü hayâ, insanın toplum içindeki itibarını artırır,
- b) Dünya hayatına esir olmamak gerekir. Fani olanları kutsayıp, yüceltmek insanın itibarını yok eder,
- c) Nefsin esiri olmamak gerekir. Nefis esareti kötü istek, arzu ve davranışların başlangıcıdır,
- d) Helal kazanç sahibi olmak,
- e) Ahilerden ve halktan muhtaç olanlara ihsan ve keremde bulunmak,
- f) İyiliği emretmek, kötülükten ahkoymak.

3. Fütüvvetçilik Anlayışından Ahiliğe Doğru ve Sufizm

Fütüvvetçiliğin bir fikir ve ahlak hareketi olarak ortaya çıkması ve gelişmesi mutasavvıfların sayesinde Arap-İslam coğrafyasında olmuşken; içtimai bir birliktelik olarak ortaya çıkması; İslamiyet’in yayılmasına paralel olarak, Türk ve İran coğrafyasında olmuştur. Fıtyan birlikleri adı verilen bu içtimai topluluk, kılık-kıyafetleri, isimleri ve ahlaki özellikleri bakımından birbirlerine çok benzeyen erkeklerden oluşmuştur. Bu birliktelikte sosyal, etnik, aile, meslek ve kavim gibi özelliklerden ziyade arkadaşlık ve sadakat bağları ön plandadır.⁶ Bu bağlamda fıtyan birliklerinin, İslamiyet’in katı kabilecilik anlayışını yumuşatarak, kan bağı esasını ikinci plana ittiği, düzenli yaşama geçişli birlikte ortaya çıkması muhtemel toplumsal karışıklıkların önlenmesinde, önemli işlevler üstlendiği söylenebilir.

Miladi 10. yüzyılın ortalarından itibaren, fıtyan birliklerinden bazılarının dini özelliklerini ön plana çıkararak, din aleyhine tavır takınanlara karşı kötü muamelelerde bulunmaları; Abbasi Devleti başta olmak üzere bütün İslam âleminde, ciddi huzursuzluklara neden olmuştur. Huzursuzluk unsuru haline gelen fütüvvet hareketi, Abbasi Halifesi Nasır’ın fütüvvet teşkilatına girmesiyle birlikte merkezi, bürokratik bir yapı özelliği kazanmıştır.⁷

Türkler ise fütüvvet ülküsünü İslamiyet’i kabul etmeleri ve Anadolu’ya yerleşmelerinden sonra benimseyip, onu kendilerine özgü kahramanlık, cömertlik, yiğitlik gibi vasıflarıyla süslemişlerdir. Bu bağlamda Gıyasü’l-din Keyhüsrev’in ikinci saltanatı zamanında Abbasi Hilafeti ile kurulan ilişkilerle birlikte fütüvvet hareketi, Anadolu’ya intikal etmiştir. Özellikle kurulan kültürel ilişkilerle Ahi Evren Şeyh Nasır’-d-din Mahmut, Evhadü’l-din-i Kirmani başta olmak üzere birçok alim Anadolu’ya gelmişlerdir.

Günümüz kaynaklarında Anadolu’daki fütüvvetçiliğin, Halife Nasır’dan sonra ıslah edilmiş fütüvvetin bir kolu olduğu ve ona eklendiği ifade edilmektedir. İbn Battuta’nın “Ahiyat al-Fıtyan” adımı verdiği bu örgütün Türklerin Anadolu’ya gelmesinde ve burayı yurt edinmesinde önemli katkıları olmuştur.⁸ İbn Battuta’ya göre Anadolu’nun her Türkmen kasabasında ve köyünde bu örgütlere rastlamak mümkündür. Bu gençler birliği, kardeş yiğitler Selçuklu şehirlerinin de ayrılmaz bir parçası haline almıştır. Moğol saldırılarının da halkın dayanışma ihtiyacını arttırdığı düşünülürse, Anadolu’daki ilk halk hareketinin bu fütüvvet örgütü olduğu söylenebilir.⁹ Ahilik örgütünün yapısı, tarihsel süreçte oynadığı rolü, 1334’te Anadolu’yu gezmiş olan İbn Battuta şöyle ifade etmektedir:¹⁰

“Dünyanın hiçbir köşesinde, yabancılara yakınlık göstermekte, onların yiyecek vesair gereksinimlerini karşılamakta, zorbaların ve polis hizmetindekilerin veya onlara katılan serserilerin zulümlerini önlemekte, hatta onları ortadan kaldırmakta gösterdikleri ciddi çabaları bakımından onlarla kıyaslanabilecek kimse yoktur. Onların dilinde ahi şöyle bir kimsedir. Ahi kendi sanatında çalışanları, evlenmemiş gençleri ve bekâr yaşamı seçmiş olanları bir araya toplayıp onların önderi olmayı kabul eden kimsedir. Buna “fütüvvet” de denir. Ahi, bir zaviye bina eder, onu halı, kandiller ve başka

⁶ İsmet Kayaoğlu, *İslam Kurumları Tarihi*, Ankara, A.Ü.İ.F. Yayınları, 1985, s. 130.

⁷ Şerif Mardin, *Türk Modernleşmesi*, İstanbul, İletişim Yayınları, 1997, s. 9.

⁸ Yusuf Ekinci, *Ahilik ve Meslek Eğitimi*, İstanbul, M.E.B Yayınları, 1990, s. 23.

⁹ Ekinci, *Ahilik ve Meslek Eğitimi*, s. 354.

¹⁰ İbn Battuta, Gibb Yayını, s.413-469’dan Aktaran: Halil İnalçık, *Devleti Aliye: Osmanlı İmparatorluğu üzerine Araştırmalar-I*, Türkiye İş Bankası, Kültür Yayınları, İstanbul, 2010, s. 37.

gerekli eşya ile döşer. Zaviyede onunla beraber olanlar, gündüz çalışanlar ve ikindi namazından sonra ortaklaşa kazançlarını getirirler, bu para ile zaviyede yenecek meyve ve başka yiyecekler satın alınır. Şayet o gün şehre bir yolcu gelmişse, kendisini zaviyede konuk ederler ve ayrılış gününe kadar konuk olanların yanında kalır. Bir konuk gelmemişse, kendileri yiyecekleri beraber yerler ve yemekten sonra ilahi ve raks ile sema yaparlar. Ertesi gün işlerine gider ve ikindiden sonra ortaklaşa kazandıkları parayı getirir ve ahiye teslim ederler. Zaviye üyelerine "fityan", başlarına evvelce söylediğimiz gibi "ahi" denir. Dünyanın hiçbir yerinde davranışlarında onlardan daha centilmence davranan kimse görmedim. Şiraz ve İsfihan halkı, davranışları bakımından onlarla kıyaslanabilir, fakat onlar yolculara daha çok şefkat, yakınlık ve itibar gösterirler."

İbni Battuta'ya göre ahiler, kötülüklerle karşı oldukları gibi kötülükleri ortadan kaldırmak, toplumun huzur ve güvenliğini sağlamak amacıyla önemli işlevler üstlenmişlerdir. Bir nevi polis ve zabıta görevini de ifa eden bu zaviye mensuplarının, her şeyden insanların ahlaki yönden eğitilmeleri konusunda da olumlu roller üstlendikleri anlaşılmaktadır.

İbn Battuta'nın verdiği bilgilerden çok açık anlaşılıyor ki ahinin sofrası kadar eli de açıktır. Güler yüzlü ve şefkatlidir. Kimseye kötü gözle bakmadığı gibi başkalarının da kötülüklerini önlemeye kendilerine bir vazife olarak saymışlardır. Şöyle ki bir bölgede, idari otorite boşluğu bulunduğu zaman, bu boşluğu derhal ahiler doldurmuşlardır. Yani ahiler yeri geldiği zaman, buldukları yerlerde mahalli otorite rolünü de oynamışlardır.¹¹

1524 yılında Bursa kadısı tarafından kaleme alınmış bir el yazması fütüvvet namede ahilik ve fütüvvet ilişkisi şöyle ifade edilmektedir:

"Fütüvvet erbabından olmak vasfını kaybetmemek için, haramdan son derece sakınmak gerekir. Çünkü haram yiyen kişide fütüvvet vasıfları kalmaz. Fütüvvet vasıflarını üzerinde toplayan kişinin esnaflık ya da sanatı, buna muhtaç Tanrı kulları için yaptığı fikrini benimsemiş olması gerekir. O, onların ihtiyaçlarını görüp, hizmetlerini yerine getireyim ve yaptığım bu hizmet karşılığında helalinden kazanacağım paraların bir kısmını kendi geçimim için, bir kısmını da fakara için harca yayım görüşünde olmalıdır. Çünkü kişinin, kendi el emeğiyle kazandığı lokmadan, daha helal bir lokma yoktur."

Ahilerin kendi yazılarında koyu bir sufi karakter göze çarpar. Hatta bazı ahi teşkilatlarında daha koyu bir dervişlik eğilimi olduğu söylenebilir. Bazı ahi teşkilatların yakın zamanlara kadar derviş tekkeleri olarak varlıklarını devam ettirmeleri de bunu bir göstergesi olabilir. Zira meşhur ahi velisi Ahi Evren'e kadar dayanan Kırşehir Tekkesi'nin bir Bektaşî Tekkesi olarak yakın zamana kadar mevcudiyetini korumuştur. Ahi Evren'in talebesi Gülşehri postnişin idi ve Farsça, eski Osmanlıca dillerinde Mevlana tarzında sufi anlayışına uygun eserler vermiştir. Bu eserlerde fütüvvet ve ahilikten, sufiliğin özel bir dalı olarak söz edilmiştir. Ahilerin kendileri için "ahi" ismini seçmeleri, sufiliğe olan eğilimlerini ortaya koymaktadır. Kardeşlik ve dostluk sufi yazılarında önemli etkisi olan fütüvvet geleneğinin dayanışma unsuruna bağlanır.¹²

4. Ahilik Kavramı

Anadolu Türk-İslam kültür ve medeniyetinin en önemli olayı hiç şüphesiz Anadolu Selçukluları döneminde ortaya çıkmış olan Ahilik Teşkilatı'dır. Anadolu Selçukluları zamanında Anadolu'daki Türkmen esnaf ve sanatkarlarının örgütlenmeleri sonucu ortaya çıkan "Ahilik", yerli yabancı birçok ilim ve fikir adamının ilgisini çekmiş; araştırmalara konu olmuştur.

Ahilik, esnaf ve tüccarlar arasında dayanışma, birlik ve beraberlik esasına dayanan bir teşkilatlanmanın adıdır. "Ahi" kelimesi Arapçadır ve "kardeşim" anlamına gelmektedir. "Ahi" sözcüğünün, başka kökenden geldiği ileri süren Fransız Türkolog J. Deny'e göre, Eski Türkçe'de "eli açık, cömert, yiğit" anlamlarına gelen "akı" sözcüğünün söyleniş ve anlam bakımlarından Arapça "ahi" sözcüğüne çevrildiğini ileri sürmektedir.¹³

Ahilik, 13. yüzyıldan 19. yüzyıla kadar Anadolu'da, Balkanlarda ve Türkistan'da yaşamış olan Türklerin sanat ve meslek alanlarında yetişmelerini, ahlaki yönden gelişmelerini sağlayan teşkilatlanmanın adıdır.¹⁴ Ahilik bir teşkilat olduğu kadar bir düşünce sisteminin de adıdır. Bu düşünce sisteminde maddi dünya ile manevi dünya arasındaki "ideal insan tipi" ortaya konulmaya çalışıldığı söylenebilir.

Asya'dan beri görülen "Akı" yani cömertlik felsefesinin, fütüvvet geleneği ile kaynaşması sonucu meydana gelmiş olan Ahilik, insanların her yönden yetişmesine katkı sağlayan bir "Ahlak Mektebi"dir. Bu mektebin asıl kaynağı ise fütüvvet namelerdir. Fütüvvet namelerde yer alan ideal insan tipinde, çalışkanlık, yiğitlik, misafirperverlik, temizlik gibi evrensel vasıfların bulunması gerekiyordu. Fütüvvet namelerde sadece ahiliğin dini ve ahlaki kuralları değil; iş ve ticaret hayatla ilgili kurallarda yer almaktaydı. Aile terbiyesi, meslek terbiyesi, din ve vatandaşlık duygusu gibi eksenler

¹¹ İbn Battuta, Gibb Yayını, s. 295-296, M. Şerif Tercümesi, s. 325, Aktaran: Mehmet Şeker, *İbn Battuta'ya Göre Anadolu'nun Sosyal-Kültürel ve İktisadi Hayatı İle Ahilik*, Ankara, T.C Kültür Bakanlığı Yayınları, 2. Baskı, s. 81-82.

¹² Anadol, *Türk-İslam Medeniyetinde Ahilik Kültürü ve Fütüvvetnameler*, s. 68-69.

¹³ Muhittin Şimşek, *Ahilik: TKY ve Tarihteki Bir Uygulaması*, İstanbul, Hayat Yayınları, 2002, s.18-19

¹⁴ Galip Demir, "Ahilik", *Ahilik Yolu Dergisi*, İstanbul, Sayı 86, Nisan 1994, s.22

etrafında yoğrulmuş olan bu davranış biçimleri, ahileri her alanda üstün kılıyordu. Ahilerin ahlak dışı saydığı ve bir ahinin ahilikten çıkarılmasını gerektiren eylemler ise şunlardır:¹⁵

- a) İçki içmek,
- b) Zina işlemek,
- c) Münafıklık, dedikodu ve iftira etmemek,
- d) Gururlanmak ve kibirlenmek,
- e) Merhametsizlik etmek,
- f) Kıskanmak,
- g) Kin beslemek,
- h) Sözünde durmamak,
- i) Yalan söylememek,
- j) Emanete hıyanet etmemek,
- k) Kişinin ayıbını örtmemek, bu ayıbı yüzüne vurmak,
- l) Cimrilik, eli sıkılık etmek,
- m) Adam öldürmek.

Türk kültür tarihinde önemli bir yeri olan ahiliğin ana ilkeleri ise şu dört maddede özetlenebilir:¹⁶

- a) Kuvvetli ve galipken affetmek,
- b) Hiddetliyen yumuşak davranmak,
- c) Düşmanlığı dostlukla, kötülüğü iyilikle karşılamak,
- d) Kendi ihtiyacı varken, elindeki başkasına vermek.

Bu bağlamda ahinin üç şeyi açık, üç şeyi ise kapalı olmalıdır. Açık olanlar;

- a) Eli açık olmalı; yani cömert olmalı,
- b) Kapısı açık olmalı; yani konuk sever olmalı,
- c) Sofrası açık olmalı; konuksever olmalı,

Kapalı olanlar ise;

- a) Gözü kapalı olmalı; kimseye kötü gözle bakmamalı ve kimsenin ayıbını görmemeli,
- b) Dili bağlı olmalı; kimseye kötü söz söylememeli,
- c) Beli bağlı olmalı; yani kimsenin ırzına, namusuna, haysiyet ve şerefine göz dikmemeli.

5. Anadolu'da Ahiliğin Ortaya Çıkışı

Anadolu'da Ahiliğin ortaya çıkışı iktisadi, içtimai ve siyasi bir zorunluluğun sonucudur. Türkler Orta Asya'dan Anadolu'ya 9. asrın ikinci yarısından itibaren kitleler halinde göçmeye başlamışlardı. 13. asrın ortalarına kadar peyderpey göç eden Türklerin çoğu göçebeydi. Selçuklu iskân politikasına uygun olarak yeni ele geçirilen ya da yeni kurulan yerleşim noktalarına yerleştirilen bu göçebe Türkler, burada yerleşik hayat ilkeleri ile tanışmışlardı. Bu göçleri daha sonra Moğol katliamından kaçan ve çoğunluğunu tüccar, esnaf ve sanatkarların oluşturduğu göçler izlemiştir. Bu son göçlerle birlikte Anadolu'nun iktisadi ve içtimai yapısı önemli ölçüde değişmiştir. Zira o zamana kadar göçebe yaşayan Türkmenler şehirlere yerleşmeye başlamışlardı. Anadolu'da sanat ve ticaret bu göçlerden sonra canlılık kazanmış ve Anadolu'nun her bir yanında han, hamam, kervansaray, tekke ve zaviyeler yapılmıştır.

Anadolu'ya göç edenler zamanla hem yerli Bizans halkına, hem de kendilerini buraya göçe zorlayan Moğollara karşı örgütlenmek zorunda hissetmişlerdi. Bu bağlamda halk arasında dayanışmayı sağlamak ve yeni yurtlarında kök salıp tutunmak amacıyla haklın ileri gelenleri, düşünürleri önderliğinde örgütlenme çalışmaları başlamıştır. Konya'da Mevlana (1207-1273), Selçuklu Sarayı ileri gelenlerini ahlak ve hoşgörü telkinleriyle etkilemeye çalıştı. Kırşehir'de Hacı Bektaş (1210-1270) göçebe ve yerleşik topluluklar arasında girerek, Türk dilinin, folklorunun eriyip gitmesini engellemeye çalıştı. Yine Kırşehir'de Şeyh Nasruddin Ebu'l-Hakayık bin Ahmet (1172-1262) esnaf ve sanatkarları "Ahilik Teşkilatı" adı altında toplayarak sanat ve ticaret ahlakını, üretici ve tüketici çıkarlarını güven altına almak suretiyle, devlet otoritesinin azaldığı, asayiş ve düzenin bozulduğu bir anda halka mukavemet gücü aşıladı.¹⁷

Selçuklu iskân politikası, bir yandan devletleşmenin bir gereği olarak saltanatın maddi temellerini güçlendirirken, diğer yandan da kan bağına dayalı gelenekleri bir arada ve diri tutmuştur. Bu durum daha sonra doğrudan muhalefetle kaynaşarak, sofi tarikatlarını ve ahi örgütlerini oluşturmuştur.¹⁸

Ahilik teşkilatı kısa zamanda gelişerek, Anadolu'nun her tarafına yayıldı. Mevlana, Hacı Bektaş ve Ahi Evran'ın hoşgörü, ahlak, birlik, dirlik gibi ilkeleri kuvvetli temeller üzerine oturtularak asırlar boyunca Anadolu'da yaşayan

¹⁵ Şimşek, Ahilik: TKY ve Tarihteki Bir Uygulaması, s. 19-20

¹⁶ Sadık Göksu, Sokrat ve Eflatun'dan Günümüze "Ön Ahilik" ve Ahilik, İstanbul, Polat Yayıncılık, 2000, s. 62

¹⁷ Şimşek, Ahilik: TKY ve Tarihteki Bir Uygulaması, s. 20-21

¹⁸ Sina Akşin, Türkiye Tarihi: Osmanlı Devletine Kadar Türkler, İstanbul, Cem Yayınları, s. 353.

insanların sosyal, siyasal, kültürel ve iktisadi hayatında belirleyici unsurlar olmuşlardır. Ahilik teşkilatı, Osmanlı ve Yeniçerilerin kuruluşunda önemli rol oynamış, devlet adamları bu kuruluşa girmeyi bir şeref olarak kabul etmişlerdir. Osmanlı padişahları Orhan Gazi ve I. Murat ve kuruluş döneminin vezir ailesi olan Çandarlılar birer ahi idiler.

Müslüman Türk düşüncesinin bir şaheseri olan Ahilik, ahlaki ve dini kurallarıyla bireyin faziletini, iş ve meslek hayatlarında devamlı gelişimini sağlayarak bilgisini arttırmayı başarmış; zamanı geldiğinde de askeri bir güç olarak halkın can ve mal güvenliğini sağlamayı bir görev bilmıştır.¹⁹

6. Ahilik Düşüncesinin Rolü ve İşlevi

Bir devlet hamlesi olmayıp, bir halk hareketi şeklinde ortaya çıkan, kardeşlik ruhunun ve anlayışının bulunduğu ahilik teşkilatının iktisadi, sosyal, siyasal ve kültürel açıdan pek çok işlevi üstlendiği söylenebilir. Bu işlevler şu şekilde özetlenebilir:

6.1. Anadolu'nun Türkleşmesi ve İslamlaşmasında Ahilerin İşlevi

Büyük kitleler halinde Anadolu'ya gelen Türk boylarının öncelikli hedeflerinin bölgenin Türkleşmesi ve İslamlaşması olduğu görülür. Bu bağlamda, esnaf ve sanatkâr toplulukları, ahilerin bünyesinde toplanmaya dini bir görev olarak görmüşler, tarihatların dini ve tasavvufi esasları da, esnaf ve sanatkârların prensiplerini oluşturmuştur.

Moğol istilası sırasında; batıya Ege ve Marmara'ya başlayan yoğun Türk göçleriyle birlikte buralara yerleşen Türklere zanaat sahibi olanlar derhal esnaf teşkilatları kurarak şehrin iktisadi hayatını ele geçiriyorlardı. Böylelikle şehirde Türklere has bir düzen kurulmuş oluyordu. Böylelikle şehrin Türkleşmesi ve İslamlaşması büyük ölçüde başarıyordu.²⁰

6.2. Ahiliğin Sosyal Yönü

Anadolu ahilerinin birçoğu sanatkâr olduklarından yani dünya işleriyle uğraştıklarından dolayı vakıflı zaviyeleri yoktu. Ancak ahiler, başkanlarının yaptırdığı özel binalarda toplanıyorlardı. Ahiler toplantı yerlerinde, yemek ve ziyafet giderleri, ahi birliğine dâhil kişilerin, bir dereceden öteki dereceye yükselmeleri ve sanatta kalfalık, ustalık icazetleri almaları törenleri dışında kendi aralarından toplanan paralardan karşılanıyordu.

Ahiler, şehirlerden köylere ve ülkenin en ücra köşelerine kadar yayılan bir alanda toplantı ve konak evleri kurmuşlardı. Zaviye adı verilen bu yerler, konaklama yerlerinin az olduğu o dönemlerde çok bir sosyal hizmeti ifa ediyorlardı.

Ayrıca ahilik teşkilatı bünyesinde alınan aidatlardan oluşturulan esnaf tasarruf sandıkları vardı. Bu sandıklardan teşkilat üyelerine evlenme, doğum, hastalık, ölüm gibi durumlarda kullanılması için yardımlar yapılırdı. Ayrıca esnafa sanat, sanat ahlaki, hedefleri, gelenek, görenek ve töre nizamının da öğretilmesi ahiliğin sosyal yönünü ortaya koyan başka bir önemli göstergedir.²¹

6.3. Ahiliğin Sosyal ve İktisadi Hayatı Düzenlemedeki Rolü

13. yüzyılın ortalarından başlayarak, Türk gençlerini aylak kalmaktan ve kötü akımların etkisinden kurtarmak, ahiliğin Türk toplumunu sosyo-ekonomik bakımdan düzenlemedeki rolünün önemini ortaya koymaktadır. Ayrıca toplum yararının bir gereği olarak esnaf ve sanatkârlar arasında yardımlaşma ve dayanışma üst seviyedeydi. Dini inanç ve değerler etrafında şekillenen bu birliktelik toplumun çeşitli kesimleri arasında kin ve düşmanlık gibi hasletlerin ortaya çıkmasına ve gelişmesine mani oluyordu.

Ahilerin kurduğu esnaf ve sanatkârlar birlikleri ilişkin ana kurallar daha sonraları, bu alanda hazırlanan kanunnamelere ve tüzüklere dayanak oluşturmuştur. İlk başlarda ahiler sınırlı sanat kollarında uğraşırken, zamanla bu sanat kollarının sayısı otuz ikiye çıkmıştır. Bu sayıdaki artış, mesleki, ahlaki düzen, yardımlaşma ve dayanışma onları diğer esnaf ve sanatkâr üzerinde etkinlik ve üstünlük kurmalarını sağlamıştır. Bu durum zamanla Osmanlı ülkesindeki bütün Türk esnaf, sanatkâr ve meslek sahiplerini ahi babalardan veya onların yetki verdiği kişilerden yeterlilik ve izin belgesi almaya mecbur kılmıştır.²²

6.4. Ahiliğin Yurt Savunmasındaki Rolü

Düşman saldırılarına karşı hazırlıklı olmak gereği, ahileri askeri bakımdan da teşkilatlanmak zorunda bırakmıştır. Ahilerin temel görevleri arasında bir yandan fetihlere katılmak, diğer yandan ise ülke içinde huzur ve güvenliği sağlamak ve Anadolu'nun İslamlaşmasına katkıda bulunmak vardı.

¹⁹ Şimşek, Ahilik: TKY ve Tarihteki Bir Uygulaması, s. 22-25.

²⁰ Mustafa Akdağ, Türkiye'nin İktisadi ve İçtimai Tarihi, C.I., İstanbul, 1976, s. 63, 483, 489., Aktaran: Anadol, Türk-İslam Medeniyetinde Ahilik Kültürü ve Fütüvvetnameler, s. 77.

²¹ Şimşek, Ahilik: TKY ve Tarihteki Bir Uygulaması, s. 35-36.

²² Anadol, Türk-İslam Medeniyetinde Ahilik Kültürü ve Fütüvvetnameler, s. 81.

Asya'dan Anadolu'ya göç edenler için sanatlarını sürdürebilmek kadar askerlikte önemliydi. Çünkü Moğol tehdidi ve zulmü devam etmekteydi. Bu sebeplerle Anadolu'nun o zamanki büyük Türk düşünürleri; halkı, bu tehlikelere karşı güçlendirme ve örgütlendirme çabasına giriştiler. Osmanlı ordusu içinde ve onlarla düşmanla savaşan gönüllülük esasına dayalı milli duyguları üst seviyede ahi birlikleri de vardı. Bu gönüllü birlikler arasında "Gaziyan-ı Rum", "Ahiyan-ı Rum", "Bacıyan-ı Rum" ve "Abdalan-ı Rum" sayılabilir.

Savaşa giden ve yerlerine adam gönderen zaviye şeyhlerinin bulunması, daha önce Osman Gazi'nin ve Sultan Orhan'ın birçok silah arkadaşının ahi ve derviş unvanını taşıyor olmaları bir tesadüf değildir. Kanuni Sultan Süleyman'ın Zigetvar Seferi'ne çıkarken Anadolu Beylerbeyi'ne gönderdiği emirde "orducu esnafı"ni beraberinde getirmesini istemesi ahiliğin askeri teşkilatçılığının önemi açısından oldukça manidardır.²³

Osmanlı Devleti'nin kurulmasında ve üç kıtaya yayılmış bir imparatorluk halini almasında, esnaf teşkilatlarının ahi dervişleri, ahi babaları, esnaf kâhyaları, yiğitbaşlıları, usta, kalfa ve çırakları isimsiz kahramanlar olarak tarihe geçmişlerdir.

7. Ozanlık, Şairlik ve Âşıklık Söylemleri Çerçevesinde Âşık Hıfzı

Çoğu zaman ozan, âşık, şair kelimeleri birbirinin yerine kullanılsa da bu doğru değildir. Ozan kelimesi İslamiyet öncesi göçebe devrine ait bir terim olup "âşık" karşılığı olarak kullanılamaz. Atlı bozkır kültürünün üç önemli töreni vardır. Bunlar sığır, şölen ve yuğ törenleridir. Tarihsel kaynaklar bu törenlerde, törenlerin ruhuna uygun şiirler söyleyen din adamı, şair ve doktor gibi vasıflara sahip olan ve ellerinde kopuzlarıyla dolaşan kişilerden "ozan" diye bahsetmektedir.²⁴

Ozanlıkla başlayan bu söylemler İslamiyet'in kabulü ile birlikte farklı bir mecraya yönelmiş; dini ve tasavvufi bir hüviyete bürünerek, divan edebiyatı ile birlikte varlığını devam ettirmiştir. Şöyle ki, 12. ve 13. yüzyıldan başlayarak Osmanlı Devleti'nde askeri ve siyasi alanda meydana gelen gelişmelerin doğal bir sonucu olarak, büyük kervan yolları üzerinde ve kasabalarda medrese ve tekkeler inşa edilmiştir. Bu medrese ve tekkeler etrafında bir kültür hareketi ortaya çıkmış ve zamanla yayılmıştır. Bu kültür çevrelerinde yetişen, tasavvufi yörgülen ve bir kısmı okuma yazma bilmeyen şahısların Türkçeyi ustaca kullanarak geniş halk kitlelerine seslendikleri görülmektedir.

Âşık halk arasında herhangi bir hazırlığı olmaksızın, genellikle saz eşliğinde şiirlerini okuyan veya halk hikâyeleri anlatan kişilere verilen isimdir. Yine halk arasında dolaşan birçok menkıbede âşıkların maddi ve cismani aşktan manevi ve ruhani aşk derecesine yükseldikleri, saz çalıp şiir söylemeyi de ilahi vasıtalarla öğrendikleri anlatılır. Yani halka göre bunlar, Hak âşıklarıdır ve ilham kaynakları da daima ilahidir.

12. ve 13. yüzyıllarda Horasan Bölgesinden Anadolu'ya yayılan dini-tasavvufi mahiyetteki edebiyatın 16. yüzyılda şekillenmesiyle ortaya çıkan âşıklık edebiyatı, usta çırak ilişkileri çerçevesinde, tekke ve medrese kültürüyle yörgülerek 20. yüzyılın başlarına kadar geleneksel özelliklerini sürdürmüştür. Âşıklık edebiyatı son büyük ustalarını 19. yüzyılda yetiştirmiştir. Bu büyük ustalardan birisi de hiç kuşku yok ki 19. yüzyılın sonlarına doğru ortaya çıkmış olan Aşık Hıfzı'dır.²⁵

8. Fütüvvet ve Ahilik Esasları Çerçevesinde Âşık Hıfzı'nın Hayatı ve Şiirleri

Hıfzı, Kars'ın Kağızman ilçesinin Toprakkale Mahallesinde 1893 yılının Aralık ayında doğmuştur. 1309 Recep ayında doğmasından dolayı da kendisine Recep adı verilmiştir. Babasının adı Ağadede yani Veyis'in oğlu Yakup Beğ'in oğludur. Lakaplarına ise Sarı Yakuplar manasına gelen "Kıla Yağıplar" denilmiştir. Toprakkale mahallesinden olan anasının adı ise Sona'dır. Okuryazar derecede okumuş olan babası 1920 de taşınmış oldukları Kağızman'ın Aşağı Zuvar mahallesinde 60 yaşındayken 1922'de; ümmi olan annesi ise 57 yaşındayken 1920'de ölmüşlerdir. Recep'in kendisinden büyük, sıra ile Dursun, Mehmet, Yakup adlı üç kardeşi ve Serfiraz adlı bir bacısı ve kendisinden küçük Ali adlı bir kardeşi vardır.

Recep'in fütüvvet ilke ve esaslarıyla tanışması 1897 yılında medrese eğitimi ile başlamıştır. Recep, 4 yaşında iken Toprakkale mahallesinde Hasan Ağagilin İsmail'in bağındaki medresede Hasankale'li Hafız Lütfi Efendi'den Kuran-ı Kerim eğitimi almıştır. Çok yüksek kavrayışlı ve hafızası pek kuvvetli olan Recep 1902 kışında ve 9 yaşında iken bu mektepte hocasından tam hafızlık icazetini alır. Kuran'ı güzel sesiyle hıfz etmiş olan Recep, bundan sonra hep Hafız diye anılmıştır.

Kars çevresinde daha yüksek medrese kalmadığından Hafız Recep, altı yıl boyunca evinde, kendi işleriyle uğraşmaya başlar. Kışları cami ve medreselerde son derece güzel olan sesiyle Kuran okumakla, yazları meyvecilerle birlikte ara sıra Kars'a gidip gelmekle vakit geçirir. Bu arada gittikçe kaynamaya başlayan ruhunu dinlendirmek isteği ile

²³ Anadol, *Türk-İslam Medeniyetinde Ahilik Kültürü ve Fütüvvetnameler*, s. 91.

²⁴ Emine Gültekin, *Aşık Edebiyatında Peygamber Kıssaları*, T.C Süleyman Demirel Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı Yüksek Lisans Tezi, Isparta, 2006, s. 17.

²⁵ Gültekin, *Aşık Edebiyatında Peygamber Kıssaları*, s. 18-19.

kendisini yeni uğraşlara verir. 12 yaşında kaval çalmaya başlar. Pifikli Şeyh Yusuf'a intisap ederek Nakşibendî yolağına girip, Küfrevi daha sonra da Halidi olur.²⁶

15 yaşına girince küçüklüğünden beri hoşlandığı şiirlerle daha fazla uğraşan Hafız Recep, hafızasının son derece yüksek ve geniş olmasından dolayı şiirlerinde Hıfzı mahlasını kullanmaya başlar. Fakat bir yandan evinin ve komşularının taassubu ve bir yandan da hafızlığı yüzünden sıkılarak şiirlerini gizli tutar. Âşıklığını kimselere belli etmez. Aşık Hıfzı'nın ilk denemelerinin çoğu günlük hayatın akışı doğrultusunda otlakçılara, tütün tiryakilerine, komşular arasında kendini yücelerden görenlere ait yazdığı şiirlerdir. Âşık Hıfzı "Çiçekler" isimli şiirinde:²⁷

"Gene al yeşile boyandı zemin,

Nakışlandı bin elvana çiçekler.

Kalbim irşat oldu gönül sevindi,

Bir can bağışladı cane çiçekler." diyerek tabiatı en güzel şekilde işlemiş ve tabiatla bütünleşmiştir. Bunun dışında "Kendine" ve "Çiçekler" isimli şiirlerinde:

"Hıfzı çok salınma, kaddin eğersin,

Felek konmaz dal budağın göğersin,

Gönül yucalanma kabre değersin,

Bir avuç topraktır, yerin alçaktır."

"Kibreden kafirin imanı iter,

Bu alçak toprakta gör neler biter,

Bulur kerameti irşad yeter,

Agah olsa bir lisane çiçekler." diyerek şiirlerinde kendini başkalarından üstün saymamak, başkalarının hak ve menfaatlerini kendi hak ve menfaatlerinden üstün tutmak, başkalarının yapıp ettiklerine katlanmak, gibi fütüvvetin güzel ahlâk, terbiye ve nezaket esaslarına da yer verdiği söylenebilir.

Aşık Hıfzı 1908 yılında kendi evlerinin bir odasını medrese yapar ve kız ve erkek çocuklarına Kur'an ve inşa dersleri vermeye başlar. İlahi aşkla dört yaşında tanışan Aşık Hıfzı beşeri aşkla ise ilk kez on altı yaşında tanışır. 16 yaşına girince, evlerinin bitişiğindeki komşularından Cellolar'ın Hamza'nın pek gökçek olan kızı Sona'ya gönül bağlar. Bu sıralarda içindeki ilahi ve beşeri aşkı ile olsa gerek, gönlünü eyleyemez ve Erzurum'dan Kağızman'a yeni gelmiş olan Şeyh Şükrü Efendi'ye intisap ederek Mevlevî olur. Toprakkale'deki medresesinde üç yıllık hoca olan Hafız, 1911'de 15 yaşına giren Sona ile evlenir. Ahilerin kendi yazılarında koyu bir sufi karakter göze çarpar. Hatta bazı ahi teşkilatlarında daha koyu bir dervişlik eğilimi olduğu söylenebilir.

Duygularının çok yoğun olduğu 1912 yılında on dokuz yaşında iken kendisine Hak Badesi içirilir. (Bazı kaynaklarda badeyi bağ sularken içtiği ifade edilse de; aslında, Kağızman'ın Şaban köyünde medrese açıp öğrenci okuturken köyün girişindeki kaynak suyundan abdest alır ve oracıkta uykuya daldığı sırada bade, baldızı Ayşe'nin elinden içirilir.)

Bu gelişmeler Âşık Hıfzı'nın kalbindeki aşkı daha da arttırmıştır. Bu ana kadar arttırarak herkesten sakladığı ve büyük bir beceriyle söylediği şiirlerini uzunca kâğıtlara yazmakla, bazen saatlerce bağda kaval çalmakla ve bazen de kardeşi Mehmet'e def vurdurup akşamdan sabaha dek hiç ara vermeden pervane dönmekle kaynayan, coşan gönlünü eylemeye çalışmıştır.²⁸

1913 güzünde hocalığının beşinci yılını tamamlayan Hıfzı bütün bu yaşadıklarından uzaklaşmak isteği ile Kağızman'ın kuzeyinde bulunan Şaban köyüne giderek imamlık yapmaya başlar. Bundan bir yıl sonra âşıklığı anlaşılan Hıfzı, her gün ikindiden sonra yalnızken bir tepeye çıkarak "yar ülkesi" olan Kağızman'a doğru bakarak aşk ve ayrılık acısıyla yanık ve uzun türküler söyler.

Bu dönemde Âşık Hıfzı'nın şiirlerindeki ana tema aşktır. Aşk, onun şiirlerinde abartmalardan ve süslemelerden arınmış oldukça sade ve içtendir. Bu bağlamda yazdığı "Mevla Bilir", "Umut" ve "Kuşlara" isimli şiirlerinde:²⁹

"Benim derdi derunumu,

Ben bilirim Mevla bilir.

Bir canım var kaç yaram var,

Ben bilirim Mevla bilir."

²⁶ Mücahit Önal, Günür Karaağaç, Said Küçük, Kağızman'a İsmarladım Nar Gele, Muğla, Azim Ofset, 2000, s. 203.

²⁷ Nurettin Temel, Kağızmanlı Halk Şairleri ve Âşıkları, İstanbul, Milli Eğitim Yayınları, 2005, s. 65.

²⁸ Temel, Kağızmanlı Halk Şairleri ve Âşıkları, s. 65.

²⁹ Temel, Kağızmanlı Halk Şairleri ve Âşıkları, s. 63-68.

"Ne ise Haktandır Gal ü Beladan,
Lokman haber verdi arş ü aladan,
Gel Hıfzı gümanın kesme Mevladan,
Bu çark-ı bergarar böyle de kalmaz."

"Uçun kuşlar siz Mevla'yı seversez,
Selam söylen o cananı görestim,
Gönülден hatrıma düştü hayalı,
Şirin can içinde canı görestim." diyerek maddi dünya ile manevi dünya arasındaki "ideal insan tipi" ve "ideal aşık" ortaya koymaya çalıştığını söyleyebiliriz.

Bir buçuk yıl Şaban'da imamlık yaptıktan sonra 1915 baharında Kağızman'a döner. Bu arada Hıfzı'nın birlikte büyüdüğü amcası Sailbey'in Ziyade adındaki on beş yaşındaki kızı ölür. Amcası kızı Ziyade'nin genç yaşta ölmesi ile yıkılan Hıfzı mezarlığa gider. Aşık Hıfzı burada on beş hane kendi on beş hane de kızın ağzından "Sefil Baykuş" isimli ağıtını söyler. Hıfzı'nın söylediği on beş hane kayıt altına alınırken Ziyade'nin söylediği on beş hanenin yedi hanesi bulunamaz. Hıfzı üzerine çalışma yapan Araştırmacı Yazar ve Halk Ozanı Sadık Miskini ağıtın akışına uygun olarak Ziyade'nin ağzından Hıfzı'ya cevaben yedi hane yazar ve bu şaheseri otuz haneye tamamlar. Bu ağıtta aşık:³⁰

"Sefil baykuş ne gezersin bu yerde,
Yok mudur vatanın ellerin hanı?
Küsmüş müsün selamını almadın,
Şeyda bülbül şirin dillerin hanı?"

Emmi Kızının Cevabı:

Emmizade küsmemişem ben senden,
Ölüm lal eyledi dillerim yoktur.
Eğdi kametimi büktü belimi,

Kalkamam ayağa hâllarım yoktur." diyerek başkalarının dertleriyle dertlenmiş, üzülmüş ve ölümü işlemiştir. Aşık Hıfzı, ölümü işlerken de kuru kuruya ölümden söz etmemiş sadece sezdirmiştir.

Aşık Hıfzı, Birinci Dünya Savaşı'nın başladığı dönemlerde bir yandan Toprakkale Mahallesi'nde medrese açıp ders verirken, diğer yandan da dönemin koşullarına uygun olarak kaleme aldığı "1914'de Gelen Orduya" ve isimli şiirinde:³¹

İslama bir müjde dünyalar kadar,
Devletimiz Ali Osmandır gelen,
Hazreti Ali'dir binmiş Döldül'e,
Şahı Merdan Şir'i Yezdan'dır gelen.

Veliyül İslamdır nazır Allah'dır.
Bize şefaathı Resülullah'dır,
Yol ver yüce dağlar bu eht Billahdır,
Kıplasin dünyayı dermandır gelen.
Yine bu bağlamda "1915 Ağıdı" adlı şiirinde ise:
1331 tarih rivayet
Derd-i halim eşidiben kanasın
Esir oldu nice karye-i İslam
Derdin koyup bu firkate yanasın.

Dediler devlettir kalır adalet,
Cengi etmek için olmadık alet,
Terk-i vatan kılmak şekli-galet,

Uçmak olmaz gayri dala konasın. diyerek yiğitlik, vatanseverlik ve milli şuuru uyandırmaya yönelik, fütüvvet ve ahilik esaslarına vurgu yaptığı söylenebilir.

³⁰ Temel, Kağızmanlı Halk Şairleri ve Aşıkları, s. 58-59.

³¹ Temel, Kağızmanlı Halk Şairleri ve Aşıkları, s. 68.

Evliliklerinin yedinci yılında Hıfzı'nın karısı Sona 1918 yılının Mart ayında ölür. Geriye ise dört yaşında Telli, iki yaşında Haşim ve sekiz aylık Hüsniye adlı üç çocuğu kalır.

1918 yılında Erzurum ve Sarıkamış'tan ordumuz önünden kaçarak uğradıkları yerlerdeki Türk ahaliyi görülmemiş kıyıcılık ve canavarlıkla yok etmeye başlayan Ermeni komiteleri Kağızman'da girerler. Çarşı merkezindeki Gamir Damı denilen hapishaneye doldurdukları insanları öldürmeye başlarlar. Burada şehit edilenler arasında Hıfzı'da vardır. Hıfzı, iki süngü yarası başından, bir süngü yarası da yüreğinin üstünden alarak yararlanır. 8 Nisan'da Kağızman'a giren ordu kuvvetleri ve milis güçleri yetiştiğinde Hıfzı'nın kanlar içerisinde olduğunu, dize gelerek durmadan Allah, Allah diye zikretmekte olduğunu görürler. Hıfzı yaralı bir biçimde oradan alınarak yakındaki bir eve götürülür. Bir gün yaşadığıktan sonra 9 Nisan 1918 günü vefat ederek şehitlik mertebesine ulaşır.³²

Âşık Hıfzı'nın kısa ve acılarıyla dolu olan hayatı şairlerine de yansımıştır. Dini alanda eğitim alan Âşık Hıfzı, oldukça akıcı, gerçekçi ve yalın bir şair dili kullanmıştır. Onun şairlerinde fütüvvetin ve ahiliğin temel öğeleri olan fedakârlığa, ilahi ve beşeri aşka, başkalarının dertleri ve üzüntüleriyle dertlenme ve üzölmeye, sevgi ve merhamete rastlamak mümkündür. Ayrıca onun şairlerinde fütüvvet ve ahiliğin ideal insan tipinde olması gereken çalışkanlık, yiğitlik, başkalarını düşünme gibi evrensel vasıfların yanı sıra din ve vatandaşlık duygusu gibi eksenler etrafında yoğrulmuş olan bu davranış biçimlerini de bulmak mümkündür.

KAYNAKLAR

- AKDAĞ, Mustafa, Türkiye'nin İktisadi ve İctimai Tarihi, C.I., İstanbul, 1976, s. 63, 483, 489., Aktaran: Anadol, Türk-İslam Medeniyetinde Ahilik Kültürü ve Fütüvvetnameler.
- AKŞİN, Sina, Türkiye Tarihi: Osmanlı Devletine Kadar Türkler, İstanbul, Cem Yayınları, 2005.
- ANADOL, Cemal, Türk-İslam Medeniyetinde Ahilik Kültürü ve Fütüvvetnameler, T.C Kültür Bakanlığı, Ankara, Yorum Matbaası, 2001.
- BATTUTA, İbn, Gibb Yayını, s.413-469'dan Aktaran: Halil inalcık, Devleti Aliye: Osmanlı İmparatorluğu üzerine Araştırmalar-I, Türkiye İş Bankası, Kültür Yayınları, İstanbul, 2010.
- BATTUTA, İbn, Gibb Yayını, s. 295-296, M. Şerif Tercümesi, s. 325, Aktaran: Mehmet Şeker, İbn Battuta'ya Göre Anadolu'nun Sosyal-Kültürel ve İktisadi Hayatı İle Ahilik, Ankara, T.C Kültür Bakanlığı Yayınları, 2. Baskı.
- ÇAĞATAY, Neşet, Ahilik Nedir?, Ankara, Kültür Bakanlığı Yayınları, 1990.
- DEMİR, Galip, "Ahilik", Ahilik Yolu Dergisi, İstanbul, Sayı 86, Nisan 1994.
- EKİNCİ, Yusuf, Ahilik ve Meslek Eğitimi, İstanbul, M.E.B Yayınları, 1990.
- GÖKSU, Sadık, Sokrat ve Eflatun'dan Günümüze "Ön Ahilik" ve Ahilik, İstanbul, Polat Yayıncılık, 2000.
- GÖLPINARLI, Abdölbaki, İslam ve Türk İllerinde Fütüvvet Teşkilatı ve Kaynakları, İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Yayınları, İstanbul, s.6., Aktaran: Cemal Anadol, Türk-İslam Medeniyetinde Ahilik Kültürü ve Fütüvvetnameler, T.C Kültür Bakanlığı, Yorum Matbaası, 2001.
- GÖLTEKİN, Emine, Âşık Edebiyatında Peygamber Kıssaları, T.C Süleyman Demirel Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı Yüksek Lisans Tezi, Isparta, 2006.
- KAL'A, Ahmet, "Fütüvvet ve Ahiliğin Doğuşu", Türk Dünyası Araştırmaları Dergisi, 1990.
- KAYAOĞLU, İsmet, İslam Kurumları Tarihi, Ankara, A.Ü.İ.F. Yayınları, 1985.
- MARDİN, Şerif, Türk Modernleşmesi, İstanbul, İletişim Yayınları, 1997.
- ŞİMŞEK, Muhittin, Ahilik: TKY ve Tarihteki Bir Uygulaması, İstanbul, Hayat Yayınları, 2002.
- ÖNAL, KARAAĞAÇ, KÜÇÜK, Mücahit, Günür, Said, Kağızman'a İsmarladım Nar Gele, Muğla, Azim Ofset, 2000.
- TEMEL, Nurettin, Kağızmanlı Halk Şairleri ve Âşıkları, İstanbul, Milli Eğitim Yayınları, 2005, s. 65.

³² Önal, Karaağaç, Küçük, Kağızman'a İsmarladım Nar Gele, Muğla, Azim Ofset, 2000, s. 223.